

Open je ogen

Veel collega's besteden – los van welke herdenking dan ook – elk jaar aandacht aan het onderwerp slavernij. Hierbij helpt Het Scheepvaartmuseum in Amsterdam het onderwijs (en anderen) tot 31 augustus met de prachtige tentoonstelling *De Zwarte Bladzijde*. Op een interactieve manier met een link naar het heden wordt de geschiedenis van het slavenschip Leusden verteld. Een verhaal met een dramatische afloop.

Ton van der Schans
is voorzitter van de
VGN.

Ernst van Keulen (zie kader): 'De directe aanleiding voor de tentoonstelling is de herdenking van de afschaffing van de slavernij in 1863, maar ook het Koninklijk Besluit van 15 juni 1814, waarbij de slavenhandel verboden werd. Exact 200 jaar geleden.' Het verbieden van slavenhandel en slavernij betekent volgens educator Van Keulen overigens niet dat de wereld in één keer een stuk beter werd. 'Nog jarenlang werd er

illegaal gehandeld met slaven door zogenaamde lorredraaiers, die zich uit de buurt maakten als Engelse of Nederlandse oorlogsschepen hen zagen. De gevangen Afrikanen zouden zonder pardon vrijgelaten worden en in de meeste gevallen was je je schip kwijt. En ook na 1863 waren de slaven in Suriname en op de Antillen verre van vrij. Zij waren verplicht nog tien jaar voor hun oude meester te blijven werken voordat zij elders werk konden zoe-

ken. Niet voor niets wordt in veel kringen niet het jaar 1863, maar 1873 aangehouden als datum dat de slavernij is afgelopen.' Ook voor de eigenaars van de slaven was 'de slavernij' niet in één keer afgelopen. Via de *Wet op de Opheffing van de Slavernij* kregen veel slaafeigenaren een behoorlijke vergoeding (maximaal 300 gulden per slaaf) voor het 'onteigenen' van de slaven. Dankzij deze wet zijn veel gegevens bewaard gebleven over aantallen slaven en namen van eigenaren. Opvallend is dat lang niet alle eigenaren wit waren. Er waren ook mulatten en zwarte mensen slaafeigenaar en veel witte eigenaren woonden gewoon in Nederland en kregen hier een aardig bedrag op hun bankrekening bijgeschreven. De slaven zelf kregen geen vergoeding als compensatie voor de slavernij.

Educator Ernst van Keulen

Ernst van Keulen, van huis uit sociaal geograaf en docent aardrijkskunde, is al 25 jaar als educator verbonden aan Het Scheepvaartmuseum. De afgelopen jaren is hij als tentoonstellingsmaker betrokken geweest bij de totale vernieuwing van dit Amsterdamse museum, dat in oktober 2011 zijn deuren weer opende. Met nieuwe educatieve programma's en een enthousiast team van 25 museumdocenten biedt hij leerlingen een verantwoord en prikkelend begeleid museumbezoek.

in het Scheepvaartmuseum

Leerlingen duiken in de geschiedenis van slavenchip Leusden

Voorwerpen

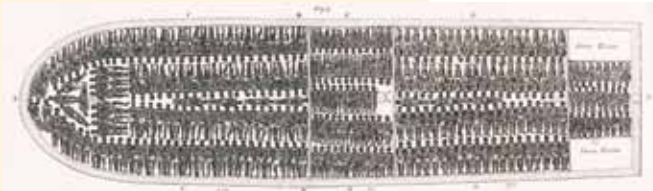
Volgens Van Keulen dient de tentoonstelling in Het Scheepvaartmuseum aan dezelfde voorwaarden te voldoen als de presentatie van de rest van de collectie. Deze moet volgens hem 'prikkelend, toonaangevend, uitnodigend, toegankelijk en verantwoord zijn'. Het wordt spannend deze voorwaarden bij een controversieel en gevoelig onderwerp als de slavernij en slavenhandel te realiseren. Daar komt volgens Ernst van Keulen nog een probleem bij: 'Hoe maak je een tentoonstelling over dit onderwerp waarbij bijna geen voorwerpen zijn om het verhaal te onderbouwen? Immers, toen vanaf de zeventiende eeuw Afrikanen als gevangenen naar Amerika werden verscheept, hadden zij geen eigen spullen bij zich. De meesten waren ver van de kust al slachtoffer geworden van kidnapping of roof, waren krijgsgevangenen gemaakt of hadden niet aan verplichtingen voldaan. Zij werden gevangenen gehouden, geketend en

lopend door Afrikaanse slavenhandelaars afgevoerd naar plaatsen aan de kust. Hier waren handelaars uit Europa die hen graag wilden kopen in ruil voor lappen stof, jenever, koperen producten, glazen kralen, kaurischelpen of lichte wapens. Om te voldoen aan de grote vraag in Amerika naar arbeidskrachten. Maar er zijn geen of nauwelijks voorwerpen bewaard gebleven. Ook zijn er nauwelijks beelden van het slavenvervoer op de schepen uit de tijd zelf. De enige voorwerpen die een directe link hebben met de gevangenen Afrikanen, zijn enkele ketens en boeien die de tand des tijds hebben overleefd.'

Slavenschip Leusden

Terwijl Het Scheepvaartmuseum zich over deze vragen boog, kwam Leo Balai tevoorschijn. Hij was als onderzoeker ooit een korte beschrijving van een scheepsongeluk met een slavenschip voor de kust van Suriname tegengekomen. Dit intrigeerde hem en hij besloot op

onderzoek uit te gaan. Dit mondde uit in zijn proefschrift over het slavenchip Leusden: *Het slavenchip Leusden. Slavenscheepen en de West-Indische compagnie, 1720-1738* (Zutphen 2013). Door zijn onderzoek heeft Leo Balai, zelf een Surinamer die in Amsterdam woont, (bijna) het hele verhaal van de Leusden op tafel gekregen. Ernst van Keulen vertelt er onderhoudend over.

'De Leusden werd in 1719 in opdracht van de West-Indische Compagnie ingezet bij de driehoekshandel in Europa, Afrika, Amerika. Het heeft bijna tien keer deze driehoek afgelegd. Bijna, want op de tiende reis ging het mis... In totaal werden door de Leusden 6564 Afrikanen naar Amerika vervoerd. Ruim 25 procent overleefde de tocht niet. ►

Illustratieve weergave van het slavenschip Brooks, gemaakt door abolitionisten om de verschrikkingen van de slavenhandel aan te tonen, 1787.

Dat is veel in vergelijking met het sterftecijfer van alle 12,5 miljoen Afrikanen die uit Afrika vervoerd zijn. Daarvan is 15 procent tijdens het vervoer overleden. De Leusden is gebouwd op een forse steenworp afstand van Het Scheepvaartmuseum, op het eiland Kattenburg. Het schip was 34 meter lang. Aan boord waren 50 à 60 bemanningsleden, alleen tijdens de laatste reis waren dat er meer: 73. Rond de zevenhonderd gevangen Afrikanen werden per reis vervoerd. Normaal duurde de oversteek ruim twee maanden, maar tijdens de laatste dramatische reis ging het veel sneller: 44 dagen. De meeste slaven waren al maanden aan boord voordat het schip vol was. Leo Balai heeft veel archiefstukken gevonden over de inkoop van eten en drinken voor onderweg, over de ruilgoederen, over de aantallen Afrikanen aan boord en de sterfgevallen. De meeste van deze gegevens zijn in de tentoonstelling te zien. Helaas ontbreken verhalen van de tot slaaf gemaakten. Wel zijn er enkele verslagen geschreven door de kapiteins. Tijdens de tien reizen heeft het schip alles meegemaakt aan ellende: een gewapende strijd met de Portugezen tijdens de vijfde reis, een serieuze opstand waarbij een aantal doden vielen tijdens de zevende reis en een uitbraak van een besmettelijke ziekte, waarschijnlijk dysenterie – de rode loop – tijdens de negende reis.'

Het Scheepvaartmuseum

Het Scheepvaartmuseum is vernieuwd en heeft naast een spectaculaire tentoonstelling over scheepvaart en handel in de Gouden Eeuw en het bekende VOC-schip Amsterdam, nog dertien andere levendige presentaties. Een overzicht van de educatieve programma's en de kosten is te vinden op de website www.hetscheepvaartmuseum.nl.

Geïnspireerd door CSI

Het educatieve programma begint op het zogenoemde dialoogplein. De leerlingen zien filmpjes en worden gevraagd via knoppen hun mening te geven over visies op hedendaagse vormen van slavernij, de bereidheid *fairtrade*-producten te kopen en meer van dergelijke keuzes. Op deze manier worden de leerlingen het onderwerp ingezogen. Voor de meeste vmbo-leerlingen is dit misschien te talig, omdat meningen onder woorden gebracht moeten worden. Als de leerlingen op school het onderwerp nog niet behandeld hebben en de elementaire feiten nog niet kennen, kan het programma ook starten op de tentoonstelling. Hier is een filmpje te zien in de sfeer van de Amerikaanse televisieserie *CSI (Crime Scene Investigation)* over het werk van een forensisch onderzoeksteam in een stad in de Verenigde Staten. Deze populaire serie heeft volgens Ernst van Keulen het museum geïnspireerd een prikkelende en uitdagende tentoonstelling te maken. Op basis van onderzoek en vooral data-analyse worden de achtergronden, motieven en daders van

misdrijven achterhaald die reeds een tijd geleden gebeurd zijn. Als de klas de tentoonstelling binnenkomt, zien de leerlingen Leo Balai die op een filmpje de leerlingen vraagt zelf onderzoek te gaan doen in de expositie.

Er worden vragen gesteld als 'hoe was het leven aan boord, welke mensen zaten achter de slavenhandel, wat vonden achttiende- en negentiende-eeuwse mensen nu eigenlijk van slavernij en hoe is het nu afgelopen met de Leusden'.

Kralen, schilderijen en Equiano

Met deze en andere vragen gaan de leerlingen aan de hand van voorwerpen en afbeeldingen zelf op onderzoek uit. Zo zijn er de in 2012 op Terschelling gevonden wrakvondsten van een achttiende-eeuws schip: koperen pannen en staven, potscherven, geglazuurde kralen, die vroeger als ruilmiddel werden gebruikt. Er zijn afbeeldingen en schilderijen van bijvoorbeeld Frans Post over de slavernij. Er zijn bronnen, zoals het journaal van Johannes Veldkamp. Hij was opperheer- en geneesmeester op de oorlogsvloot. Hij hield

tussen 1759 en 1764 een journaal, dagboek, bij en maakte daarbij ook tekeningen. Er is een afbeelding van het slavenschip Brookes. Een unieke bron is het bekende verhaal van Equiano, een Afrikaan die aan boord van een slavenschip geweest is. Equiano werd geboren rond 1745 aan de rivier de Niger in het gebied dat nu Nigeria is. Als jong kind werd hij ontvoerd en tot huisslaaf gemaakt in een naburig dorp. Een blanke slavenhandelaar kocht hem toen hij nog maar tien jaar oud was en nam hem mee naar Amerika. Hij was dus nog een kind toen hij aan boord van een slavenschip was. Hij werd verkocht aan een Engelse kapitein en kreeg een nieuwe naam: Gustavus Vassa. Het geven van een nieuwe naam aan slaven kwam veel vaker voor. Men hoopte zo dat de slaven een nieuwe identiteit aan zouden nemen en het verleden zouden vergeten. Later werd Equiano doorverkocht aan een quaker. (Deze gelovigen verzetten zich later tegen de slavernij.) Hij leerde Engels lezen en schrijven en kon zich nog voordat hij dertig werd vrijkopen. Hij vertrok naar Engeland en werd daar een belangrijk persoon in de anti-slavernijbeweging. Zijn autobiografie *The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano, or Gustavus Vassa the African* is een van de belangrijkste boeken voor het begrijpen van de situatie aan boord van de slavenschepen.

Historische figuren

Een aantal historische figuren die alles met de Leusden te maken heeft vertelt met behulp van de moderne media over het werk en alle andere aspecten op het slavenschip. Zo brengt acteur Raymond Thiry kapitein Outjes tot leven door stapsgewijs te vertellen wat er tijdens de laatste reis van de Leusden gebeurde. Maar ook de schrijfster Betje Wolff (Yvonne van den Hurk) die felle anti-slavernijgedichten schreef, David Gallandat (Mark Rietman) die scheepsarts was op een slavenschip en de koopman Willem Bosman (Jaap Spijkers) die een boek schreef hoe te handelen als slavenhandelaar, vertellen ieder hun eigen gekleurde verhaal in de tentoonstelling. Het verhaal van de Leusden eindigt dramatisch. Het schip lijdt schipbreuk voor de kust van Suriname. De bemanning heeft het slavenruim dichtgetimmerd om te voorkomen dat de slaven bij een reddingsactie in opstand zouden komen. Al deze gevangenen zijn op gruwelijke wijze verdrinken. De bemanning zelf is behouden aan land gekomen.

Filmpjes maken

Elk groepje leerlingen krijgt de opdracht van elke gebeurtenis of fase van de Leusden een filmpje van veertig seconden te maken voor het journaal. Alle gemaakte en ingesproken filmpjes worden in een aparte educatieve ruimte vertoond

en onder leiding van de museum-docent besproken en beoordeeld. Zo ontstaat het complete verhaal van de tentoonstelling, verteld door de leerlingen zelf. De filmpjes worden op YouTube gezet.

De ontdekkingstocht eindigt met een bezoek aan het dialoogplein, een plek waar bezoekers hun mening kunnen geven. Ernst van Keulen stelt dat het museum niet alleen het verhaal over het slavernijverleden wil laten vertellen en onderzoeken. 'We hebben een missie om de leerlingen – door de kennis over het slavernijverleden – te laten beseffen dat ook in het heden tal van keuzes gemaakt worden. Ook keuzes van leerlingen kunnen aan de andere kant van de wereld (in fabriekshallen, mijnen en op het platteland) gevolgen hebben. Eigenlijk moeten de leerlingen een beetje geprikkeld naar huis gaan.' De tentoonstelling kunnen we inderdaad niet emotioneel aan ons voorbij laten gaan. In Het Scheepvaartmuseum is veel meer te zien en te ontdekken, maar ik gun u en uw leerlingen in ieder geval net zoveel onderwijsvreugde als ikzelf heb ervaren bij het bezoek aan deze tentoonstelling. ■

Aankondiging van de verkoop van een partij suiker uit Suriname te Amsterdam in 1788.

Tentoonstelling

De tentoonstelling *De Zwarte Bladzijde* is nog tot en met 31 augustus te zien in Het Scheepvaartmuseum. www.hetscheepvaartmuseum.nl